DOSSIER
0318-03 Vertrijk Beheersplan

DEELDOSSIER

FASE
Beheersplan

DATUM

ARCHITECTURE
& ENGINEERING
origin

Bijlage

Algemene geschiedenis en wetgeving van het begraven[1]

1. Ancien Regime

Uit de middeleeuwse heiligenverering ontstond binnen de rooms-katholieke kerk de traditie om in en rond kerkgebouwen en kloosters te begraven. Het interieur was voorbehouden aan hoogwaardigheidsbeklederswaarbij het hoogkoor, dicht bij het altaar, de meest gegeerde plek was. Het gedenkteken werd niet altijd opgericht op de plaats waar de persoon werd begraven. Vooral in grote steden werden de doden in meerdere lagen onder de kerkvloer begraven. Het uitzicht van een kerkhof was niet te vergelijken met dat van de huidige begraafplaatsen. Het was de hof van de kerk, die veelal met gras was begroeid en waar vaak ook notenbomen stonden. Er waren niet veel duurzame gedenktekens te vinden en de stoffelijke resten van intensief gebruikte kerkhoven werden regelmatig ontruimd en met eerbied bijgelegd in het knekelhuis of de knekelput.

2. Jozef II 1784

De scheefliggende en open kerkvloeren en de onhygiënische omstandigheden werden in de periode van de Verlichting niet langer geduld, waardoor ingrijpende veranderingen in de begraafcultuur werden opgelegd. Jozef II bepaalde met het decreet van 26 juni 1784 dat het voortaan verboden was om in kerken en in bebouwde kom te begraven. Van dan af werden begraafplaatsen buiten de stadsmuren opgericht. Eén grote begraafplaats was voldoende om er de doden van verschillende stadsparochies te begraven. De locatie en de omvang werd door de magistraat bepaald volgens de ligging en de bevolking van de gemeente. Er werd bevolen om de dodenakker te ommuren, een kruis te plaatsen en een huis voor de grafmaker te bouwen. Er kon ook plaats voorzien worden voor protestanten en joden. De oude kerkhoven moesten verkocht worden om met de opbrengst de nieuwe “Godsakker” te betalen. Bescheiden woonkernen met een beperkte bewoning konden hun doden blijven begraven in het dorp, waardoor er nog kerkhoven bleven bestaan.

3. Napoleon 1804

Van blijvende invloed is het decreet dat in 1804 door Napoleon werd uitgevaardigd. Het gaf de gemeente het gezag over de begraafplaats, ten nadele dus van de clerus. Wat vooral bepalend bleek voor het uitzicht van onze huidige begraafplaatsen, was de invoering van het begrip concessie.

De aankoop van een grafconcessie biedt particulieren de mogelijkheid om op de begraafplaats langdurig een perceel grond te verwerven en er een blijvend monument op te richten.

Een grafconcessie of een vergunning bestaat nog steeds en kan worden aangekocht voor een bepaalde periode (tot 1971 ook voor eeuwig) op een begraafplaats naar keuze. Voor mensen van buiten de gemeente kan dit duurder zijn. Daarnaast kan er ook in gewone grond worden begraven. Dit is gratis, in Vlaanderen heden voor minstens 10 jaar en kan enkel in de eigen gemeente.

Deze mogelijkheden bleven decennialang bestaan. Doorgaans werden op de nieuwe begraafplaatsen de perken met de tijdelijke graven op gewone grond omgeven door eeuwigdurende vergunningen, die meestal werden opgericht op de assen van de begraafplaats en op beeldbepalende plaatsen. De graftekens op

[1] 1. t.e.m. 5.: MARCEL CELIS, ‘Funerair erfgoed in België – Funeraire archeologie in Vlaanderen’, in: *Een introductie tot de zorg voor het funerair erfgoed. Verslagboek zesde ontmoetingsdag van de Vlaamse Contactcommissie Monumentenzorg, 20 en 21 maart 1999 – Prometheuscentrum, Schoonselhof, Antwerpen – Wilrijk*, Brussel, 1999, pg. 23-26; PATRICK DE POORTER, ‘Juridische aspecten van het Funerair Erfgoed: beperkingen en mogelijkheden’, in: *Een introductie tot de zorg voor het funerair erfgoed. Verslagboek zesde ontmoetingsdag van de Vlaamse Contactcommissie Monumentenzorg, 20 en 21 maart 1999 – Prometheuscentrum, Schoonselhof, Antwerpen – Wilrijk*, Brussel, 1999, pg. 33-49; ELS DECONINCK, ANNE-MIE HAVERMANS, NICOLAS MAZEURE en MICHEL PAUWELS red., *Inventarisatie, beheer en herwaardering van plattelandskerkhoven in Vlaams-Brabant. Draaiboek*, herwerkte editie, Leuven, 2017, pg. 11-15; *Begraafplaatsen en lijkbezorging* (http://lokaalbestuur.vlaanderen.be/patrimonium/begraafplaatsen-en-lijkbezorging); Vaststellingen door Anne-Mie Havermans op basis van onderzoek van diverse begraafplaatsen in België.

de langdurige vergunningen waren berekend op een lang bestaan. Het onderhoud vormde geen probleem, vermits bij de meeste begraafplaatsen tal van hoveniers en steenhouwers waren gevestigd. Bepaalde families gaven zelfs een legaat aan de gemeente op voorwaarde dat die het grafteken voor altijd zou onderhouden. Zowel voor deze eeuwigdurende vergunningen, als voor de oprichting van degelijke graftekens en hun onderhoud had men een hoog bedrag over. Men zag het als een investering, want de hele familie kon er vaak voor generaties terecht.

Het kerkhof van Laken, met de eeuwigdurende vergunningen rondom de binnenperken op gewone grond. (Archief Epitaaf vzw, foto kerkhof Laken, 1870).

4. Hof van Cassatie 1864

Vooral rond de overgebleven kerkhoven bestond in de 19de eeuw discussie over wie het beheer zou uitvoeren: de kerk of de gemeente. Na een jarenlange kerkhovenstrijd kende het Hof van Cassatie op 13 februari 1864 het beheer van kerkhoven en begraafplaatsen definitief toe aan de burgerlijke macht. Ook wanneer kerkhoven in bezit zijn van kerkfabrieken, is het aan de gemeente om het beheer uit te voeren en de concessies toe te kennen.

5. Wet 1971[2]

De wet op de begraafplaatsen en lijkbezorging van 20 juli 1971 lijkt op een contractbreuk met al degenen die investeerden in een grafteken op een eeuwigdurende vergunning. Volle begraafplaatsen en desinteresse voor de oude graftekens, gebrek aan onderhoud, een veranderende begraafcultuur,… tal van redenen leidden tot het van hogerhand omzetten van de eeuwigdurende vergunningen in 50-jarige vergunningen die kosteloos kunnen worden verlengd.

De wet van 1971 versnelde de afbraak van tal van waardevolle graftekens op Belgische begraafplaatsen, waardoor er op sommige waardevolle sites letterlijk gaten werden geslagen. Wat altijd al van kracht is geweest sinds Napoleon, is de bepaling dat een grafconcessie met een grafteken dat niet onderhouden wordt terug in bezit van de gemeente komt. De gemeente kan dan dat grafteken afbreken of laten staan.

6. Decreet 2004[3]

Toch waren er ook mensen die oog hadden voor de waarde van het funerair erfgoed. Een aantal van hen stichtten de vzw Epitaaf. Door de sensibilisatie die door Epitaaf op gang werd gebracht, is een draagvlak voor het behoud, het beheer en de ontsluiting van begraafplaatsen gecreëerd.

Ook beleidsmatig en structureel werden deze inzichten gevolgd. Er werden maatregelen genomen, met het Decreet op de begraafplaatsen en lijkbezorging (16 januari 2004), dat in 2004 door het Vlaams Parlement werd goedgekeurd. Het decreet gaf de aanzet tot het erkennen van de waarde en de betekenis van lokaal

[2] *20 juli 1971 – Wet op de begraafplaatsen en de lijkbezorging (tekstbijwerking tot 13-05-2014)* (www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1971072030&table_name=wet).

[3] De regelgeving en de omzendbrieven zijn raadpleegbaar op de website van het Agentschap voor Binnenlands Bestuur: *Begraafplaatsen en lijkbezorging* (http://lokaalbestuur.vlaanderen.be/patrimonium/begraafplaatsen-en-lijkbezorging).

funerair erfgoed. Hierin werden de krijtlijnen uitgezet voor een goed beheer van onze begraafplaatsen door lokale besturen.

Het decreet van 16 januari 2004[4]

In artikel 26 § 2 van het decreet van 16 januari 2004 wordt gesteld dat elk lokaal bestuur een lijst moet opmaken van graftekens met een lokaal historisch belang:

"***Het college van burgemeester en schepenen maakt hierbij een lijst op van graven met lokaal historisch belang die als kleine onroerende erfgoedelementen kunnen worden beschouwd.*** *De graven op deze lijst dienen 50 jaar te worden bewaard en onderhouden door de gemeente-overheid. Deze termijn kan worden verlengd. Bij ontstentenis van deze lijst kan het initiatief tot de opmaak ervan genomen worden door de Vlaamse regering of haar gemachtigde. Deze lijst wordt bekrachtigd door het college van burgemeester en schepenen. De Vlaamse regering bepaalt de voorwaarden voor de lijsten van graven met lokaal historisch belang.*"

Het uitvoeringsbesluit van 14 mei 2004[5]

Besluit van de Vlaamse Regering tot organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria.

Het uitvoeringsbesluit van 14.05.2004 verduidelijkt het decreet van 2004. Zo wordt omschreven wat concreet wordt verwacht van die lijst van graven met lokaal historische belang, nl.:

"Hoofdstuk VIII. Graven met lokaal historisch belang.
Art. 47. De lijsten van graven met lokaal historisch belang bedoeld in artikel 26, §2, van het decreet bevatten de graven met een historische, artistieke, volkskundige of socio-culturele waarde die niet beschermd zijn als monument overeenkomstig het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten.
Art. 48. Het college van burgemeester en schepenen bepaalt autonoom welke de graven zijn van lokaal historisch belang.
Art. 49 De lijst met graven van lokaal historisch belang bevat:
1° informatie over een eventuele concessie en de begraven personen;
2° informatie over de bouwfysische toestand;
3° informatie over het grafteken;
4° een bondige omschrijving van het lokaal historische belang;
5° een foto.
De graven van lokaal historisch belang worden tevens aangegeven op een plan van de begraafplaats.
Art. 50. Een afschrift van de bekrachtigde lijst met plan wordt bezorgd aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de monumenten en de landschappen.
Graven vermeld op de lijst van graven van lokaal historisch belang waarvan het behoud uiteindelijk toch van algemeen belang blijkt te zijn en die als zodanig beschermd worden als monument, worden op het moment van de definitieve bescherming van rechtswege geschrapt van de lijst."

De omzendbrief van 10 maart 2006[6]

Omzendbrief B.A. 2006/03, 10 maart 2006, Hoofdstuk VI. Graftekens (Artikelen 25 - 26)

De omzendbrief herhaalt nog eens de vrijheid van het college van burgemeester en schepenen ten aanzien van de bestemming van de graftekens die eigendom van de gemeente zijn (artikel 26, § 2), maar herneemt ook dat de gemeente hierbij rekening dient te houden met het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, inclusief wat de regeling inzake kleine onroerende erfgoedelementen betreft.

Interpretatie van het decreet van 16 januari 2004

[4] *16 januari 2004 - Decreet op de begraafplaatsen en lijkbezorging (tekstbijwerking tot 06-03-2017)* (www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2004011633&table_name=wet).

[5] *14 mei 2004 - Besluit van de Vlaamse regering tot organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria (tekstbijwerking tot 23-12-2016)* (www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2004051438&table_name=wet).

[6] *Omzendbrief BA-2006/03 betreffende de toepassing van het decreet van 16 januari 2004 op de begraafplaatsen en de lijkbezorging en de uitvoeringsbesluiten*, 10 maart 2006 (https://codex.vlaanderen.be/ Portals/Codex/documenten/1016897.html).

Volgens het decreet moet elke gemeente een lijst opmaken van alle graftekens die een zekere waarde in zich dragen. De graftekens op de lijst die niet meer in bezit zijn van de familie moeten voor minstens 50 jaar door de gemeente worden onderhouden. Graftekens die als monument zijn beschermd, komen niet in aanmerking om als grafteken met lokaal historisch belang te worden erkend, want ze worden immers al op Vlaams niveau beschermd. Toch worden ze, in het kader van de opmaak van een beheersplan, best ook in de inventaris opgenomen.

De lijst bevat naast basisinformatie over de waardevolle graftekens, zoals gegevens over de concessie, de begraven personen en de bouwfysische toestand, ook een beschrijving van het grafteken en het belang ervan. Verder worden alle graftekens fotografisch vastgelegd en worden ze op een plattegrond aangeduid.

Een volledige lijst van graftekens van lokaal historisch belang is handig om, bij het niet verlengen van verlopen vergunningen of bij verwaarlozing van graftekens, snel te kunnen reageren. Het beheer van de gemeente kan door verschillende initiatieven, zoals herbruik en peterschap, worden ondersteund. Soms zijn ook subsidies mogelijk. Graftekens die bij het onderzoek naar voor komen als zijnde van bovenlokaal belang, komen als geheel in aanmerking voor bescherming.

Veldwerkfiche Epitaaf vzw

Het opmaken van een fiche voor de systematische registratie van graftekens door Epitaaf vzw, i.s.m. het FORUM, was een antwoord op het decreet. Deze veldwerkfiche vormde de basis voor de bij dit onderzoek gehanteerde digitale Access-databank.

7. Wijziging van het decreet op de begraafplaatsen en lijkbezorging (2016)

Sinds de wijziging van het decreet op de begraafplaatsen en lijkbezorging (28 oktober 2016) is het niet langer verplicht om op elke begraafplaats alle vormen van lijkbezorging aan te bieden (begraven, columbarium, strooiweide). Alle vormen moeten wel op het grondgebied van een gemeente aangeboden worden. Hierdoor kan iedere gemeente ook kleine, historische kerkhoven in gebruik houden. Per begraafplaats kan worden afgewogen welke vormen van lijkbezorging de draagkracht van de specifieke site respecteren.

Bovendien wordt het mogelijk om as uit te strooien of de asurne te bewaren of om te begraven in een biologisch afbreekbare urne op het openbaar domein, andere dan de begraafplaats. De gemeente kan hiervoor delen van het openbaar domein aanduiden.[7] Gemeenten zijn niet verplicht om van deze nieuwe mogelijkheid gebruik te maken. Deze wijziging komt tegemoet aan de stijgende vraag naar zogenaamde natuurbegraafplaatsen.

8. Het pesticidendecreet (2013)

Het “decreet houdende duurzaam gebruik van pesticiden in het Vlaamse Gewest” (8 februari 2013) verbiedt het gebruik van onkruidverdelgers op openbaar domein. Het pesticidendecreet houdt in dat het heden verboden is om pesticiden te gebruiken op begraafplaatsen. Dit zette heel wat gemeenten aan om definitief de stap te zetten naar arbeidsluwe, groene begraafplaatsen. Daarbij wordt doorgaans ook belang gehecht aan het herwaarderen van historische structuren en groene erfgoedelementen op kerkhoven en begraafplaatsen.[8]

[7] *28 oktober 2016 - Decreet houdende wijziging van het decreet van 16 januari 2004 op de begraafplaatsen en de lijkbezorging* (www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2016102812&table_ name =wet).

[8] *8 februari 2013 - Decreet houdende duurzaam gebruik van pesticiden in het Vlaamse Gewest (tekstbijwerking tot 07-07-2017)* (www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2013020801&table_ name=wet); DECONINCK, HAVERMANS, MAZEURE en PAUWELS red., *Inventarisatie*, pg. 46-48.